

Akik nem tartoztak a kánonba

A Művészház megalapítása századik évfordulójára nyílt kiállításról
(Magyar Nemzeti Galéria, 2009. március 26.–július 26.)

A Művészház megalakulásának századik évfordulójára rendezett nagyszabású emlékkiállítást a budai várpalotában a Magyar Nemzeti Galéria, amely számunkra azért is érdekes, mert ez a művészeti egyesület a múlt századelő számos „vidéki” festőt, szobrászt, grafikust, formatervezőt, iparművészt is felkarolt, azokat a vidékünkéről érkezőket is, akik akkoriban még nem tartoztak a kánonba. Rózsa Miklós, a kor vezető kritikusa hívta életre az egyesületet annak tudatában, hogy számos induló fiatal nem juthatott be sem a Műcsarnokba, sem a Nemzeti Szalonba, így még a nagybányai iskola tagjai sem. Szinte forradalmi újtásnak számított, hogy a Művészház mindjárt megalakulásakor tagságának egy-egy alkotását zsűrimentesen állíthatta ki, ezenfelül pedig a közönség itt találkozhatott először a legfrissebb irányvonalat képviselő nyugati művészek alkotásaival, s olyan nevek vonultak föl a tízes évek elején, mint Picasso, Cézanne, Klimt, Van Gogh, Matisse, Kokoschka, de a modern képzőművészet alkotásai mellett japán fametszeteket, afrikai törzsi plasztikákat is bemutatottak.

E kiállítótermek a hagyományos műfajokon túl nyitottak a képzőművészetén kívüli területekre is, helyt adtak az olyan addig kevésbé művészi-nek elismert műfajoknak, mint amilyen a fotó, a karikatúra, a linómetszet, a plakett, a szőttes, a plakát, sőt gyermekrajzokat is láthatott a közönség. Emellett az egyesület kiterjesztette kiállítási hálózatát a vidékre, így természetesen a mi akkori Délvidékünkre is, de folyóiratot adott ki, előadásokat szervezett, művészeti szabadiskolát alapított, amelynek vezetői olyan egyéniségek voltak, mint Kernstok Károly, Rippl-Rónai József és Vaszary János. Kialakította mecenatúrai hálózatát is, nyári „művásáron” értékesítették az eladásra szánt alkotásokat, egyfajta modern „műpiacot” is kialakítva... Sőt még ellenszalont is rendeztek, amelyen a Műcsarnok Téli

kiállításáról kiszűrizett fiatalok, illetve a hozzájuk rokonszenvből csatlakozó művészek is részt vettek.

Az 1913 januárjában rendezett Palotafelavató kiállításról, amely demonstratívan vonultatta föl az egyesület művészeit a látványos körülmények között megnyíló új székházban, Kassák Lajos ezt írta: „Ebben az időben nyílt meg a Művészház Szegfű utcai palotája. Társadalmi szenzáció, a lapok foglalkoznak az egyesület múltjával, részletesen megtárgyalják a palotaszerű épületet, s a megnyitás napján a hatalmas termek megtelnek nézőközönséggel. Uitzal együtt mentünk a megnyitóra... Az általános zsongásból ki lehetett hallani Rózsa Miklós hangját. Vitakozott, gúnyosan fölnevetett, lelkesedett a képek előtt, és harcolt a hitetlenekkel. Olyan volt ez a gyülekezet, mint valami népgyűlés. S ez a vékony termetű, nagy gesztusú ember volt az ünnepi szónok. Élet van körülötte, s ő maga az élet kikiáltója. A tömeg ide-oda sodrott bennünket, alig tudtunk megállni egy-egy kép előtt, értelemmel föl sem foghattuk a rengeteg anyagot.”

A vajdasági magyar művészettörténet számára nem ismeretlen a Művészház tevékenysége, mert pl. a verbászi Pechán József művészetéről értekezve megkerülhetetlen volt a tevékenysége. Egyrészt, mert Pechán a kezdetektől fogva ott volt Rózsa Miklós művészi látószögében, 1913-ban pedig a ház művésztanácsi tagjává választották, Szenteleky Kornél viszont látogatója e tárlatoknak, és Kiss József lapjának, *A Hétnak* írta első képzőművészeti tárgyú írásait, s ebben a körben mozgott a zombori Juhász Árpád égiségű jegenyéit festve, majd népművészeti tárgyú, festett bábu-ít készítve. S alig húszévesen az újvidéki Baranyi Károly is onnan meríti első szobrászi tapasztalatait. Nem egy művészházi festő és szobrász, mint elsősorban Nagy István, de Egry József, Ziffer Sándor, Kádár Béla, vagy a szobrászok közül Medgyessy Ferenc is megfordul vidékünkön, művészi nyomokat is hagyva itt-tartózkodásukról. (Medgyessy 1913-ban a Művészház szervezésében Pechán József gyűjteményes kiállításán mutatta be gipszszobrait Újverbászon, Palánkán és Zomborban, majd 1924-ben a verbászi temetőben síremléket faragott festőbarátjának. Nagy Istvánnak pedig a felesége szülei sajkásszentiváni házában töltött huzamosabb tartózkodása idején festett képeit állították ki ugyancsak Újverbászon 1927. április 3-án nyílt kiállításán. Itt eladott képei máig vajdasági múzeumi és magángyűjteményben vannak, amelyekből Bela Duranci művészettörténész 1966-ban Szabadkán nagyszabású kiállítást rendezett.) S mint látni fogjuk, komoly összefüggést találunk a nagybecskereki iparművészek és a művészházi célkitűzések között is.

Már e néhány névből is látható, hogy a Művészház előbb Iványi Grünwald Béla művészeti vezetésével a „vidék” festőit és szobrászait is

tömöríteni kívánta, hogy minél jobban összefogja a hivatalos képzőművészeti életből kimaradt alkotókat. Ahogyan e budapesti kiállítás szervezője, Zwickl András fogalmazott: „Friss energiákat robbantott be a művészeti életbe a Művészház, akárcsak az egy évvel korábban megjelenő Nyugat az irodalomba, vagy a Fiatalok az építészetbe.” E kiállítás most részben rekonstruálja annak a majdnem negyven egykori kiállításnak az anyagát, koncepcióját, hangulatát, amely a Művészház változó helyszínein létrejött. S kik voltak a ház meghatározó egyéniségei? A már említetteken kívül Szinyei Merse Pál, Ferenczy Károly, Fényes Adolf, Gulácsy Lajos, Czóbel Béla, Körmendi Frim Jenő, Kmetty János, Tornyai János...

A Művészház nem volt hosszú életű, mert 1914-ben megszűnt, de tárlatain így is mintegy 6500 katalogizált alkotást mutattak be, s a mai művészettörténetek szerint éppen a Pechán-műteremben is megfordultak, Egry, Ziffer, Kádár, Medgyessy ennek a művészeti egyesületnek az igazi felfedezettjei. Akár csak a verbászi festő, aki tucatnyi alkotásával szerepelt a Művészház tárlatain. Hagyatéka sok más művésztől nyilván pedánsabban van megőrizve, mert több, a Művészházra vonatkozó dokumentum éppen innen került e mostani emlékkiállítás dokumentumai közé. Mindezt a festőnkről szóló eddigi monográfiáinkban, tanulmányainkban jeleztük, de a magyarországi szakirodalom csak most vett tudomást róla. Mi viszont azzal gyarapodtunk, hogy a Művészház alapos kronológiájából kiderül többek között az is, hogy a vidéki kiállítássorozat keretében már 1911 decemberében itt volt a Művészház kiállításával Újvidéken („amelyet a városháza dísztermében dr. Slezák Lajos országgyűlési képviselő nyitott meg”), a következő év január végén pedig a zombori kiállítást maga Rózsa Miklós szervezi. Itt viszont „Vértesy Károly író összehívja a Művészház zombori szakosztályának megszervezését előkészítő bizottság tagjait”.

Pechán József festményei közül a *Palánkai kikötő* című nagyméretű vászna látható az emlékkiállításon és mintegy féltucatnyi dokumentumanyag a hagyatékából, amelyek bizonyítják egyrészt Rózsa Miklós vele szembeni rokonszenvét és tiszteletét, másrészt pedig művészeti jelentőségét is. A katalógusban olvashatjuk a kiállított képről Tóth Károly méltatását, miszerint: „A Kikötő esetében... a Duna felett lenyugvó nap utolsó sugarai világítják csak meg a folyópartot. Az alkonyati fény eléréséhez a ragyogó palettájú kolorista Pechán az e korszakában jellegzetes krómsárgát alkalmazta. Színei, ecsetkezelése, a felületi színikitöltés teljességének a hiánya az 1908 után Párizsban megjelent vadak és a nagybányai neósok megoldásaival rokonítja e tárlaton bemutatott műveinek csoportját, amelyek közül sok ma is lappang. E művek köréhez tartozik a Kikötő (vagy

Palánkai kikötő) is. Helyszíne feltehetően a bácspalánkai Duna-part a révvel, mellyel szemben az iloki erőd magasodik a háttérben.”

A tárlat anyagát elemezve összefüggést kell látnunk a nagybecskereki Grünbaum Vilmos szőnyegszövő cégének hatásáról a kiállításon fölvo-nultatott „gödöllőiekkel”, hiszen a Művészház megalapításakor nem más, mint Fülep Lajos nagyban hirdeti a torontáli szőttesek „varázslatos, zsongó, vibráló hangulatát”, amelyek majd meg is jelennek például Körösfői-Kriesch Aladár munkáin, a szőtteseken és a hímzsmintákon. Egy ilyen darab szegletében most is ott a kis kerek cédula, s rajta a szöveg: „Torontáli szőnyegek és háziipari cikkek – Grünbaum Vilmos Nagybecskerek.” Egy már 1913-ban kiállított női szövött kötény katalógusbeli magyarázatában Lackner Mónika pedig ezt írja: „A legismertebb termék a torontáli szőnyeg (tyilim). A Streitmann Antal nagybecskereki rajztanár által felállított szövőtanműhely, a Kovalszky Sarolta által működtetett németeleméri szövőműhely az 1880–1900 közötti időszakban számos hazai és nemzetközi kiállításon kitüntetések sorát nyerte, elsősorban az új torontáli szőnyegszöves területén felmutatott eredményeikkel.” Művészettörténet-írásunk már régen felfedte, hogy például Körösfői St. Louisban 1904-ben arany- és ezüstérmét nyert a *Vallomás*, valamint az *Ádám és Éva* című munkáit Kovalszky Sarolta szőtte. A kiállítás iparművészeti része szinte hitelesíti azt, amit a torontáli, majd a gödöllői szőnyegekről Keserű Katalin írt, ti., hogy „a szőnyeggyár munkáját mindenfelé ismerték a világon. Párizsi, torinói világkiállítási díjai, 1901-ben kelt társulati tagsága és egyéb kitüntetések bizonyítják ezt. Sikerét nagyrészt köszönhette Vaszary János festőművésznek, aki a gyár művészeti irányának egyik bátor irányítója volt, aki éppen e működéséért kapott elismerést az 1902-es torinói világkiállításon.”

Ma már az sem lehet vitás, hogy Streitmann Antal (egyébként Fülep Lajos tanára) rendezte meg az akkori Magyarország első gyermekrajz-kiállítását Nagybecskereken még 1903-ban, s ez adott ötletet az Iparművészeti Múzeumnak és Művészháznak hasonló szervezésére, csak éppen hét évvel később, azaz 1910-ben. Ács Lipót rajztanár és néprajzkutató gyűjtésének számos darabja ugyancsak látható a kiállításon. Ez az Ács Lipót, akárcsak Juhász Árpád is, munkatársa volt Molonyay Dezső *A magyar nép művészete* című hallatlanul nagy munkája illusztrációs anyagának elkészítésében. Juhász Árpádtól viszont a kiállításon éppen az ehhez a könyvsorozathoz készített emberalakokat és gyerekjátékokat bemutató színes, stilizált bá-buit láthatjuk.

A Magyar Nemzeti Galéria szervezésében megrendezett nagyszabású kiállítás majd félszáz műtárgya és dokumentuma a magyar plein airt,

az impresszionista és a posztimpresszionista festészet korszakait tükrözi, de színvonaláról talán az tanúskodik legjobban, hogy az akkor született alkotások jelentős része ma a Magyar Nemzeti Galéria és a Szépművészeti Múzeum állandó kiállítása mellett „Pétervártól Berlinig, Béctől New Yorkig különböző múzeumok állandó kiállításainak reprezentatív darabjai”. S tegyük hozzá, nálunk pedig a Vajdaságban a Nagybecskerek–Újvidék–Verbász–Zombor városvonala őriz több, a művészeti kiállításokon is szerepelt műtárgyat.

